

ZVONO IZ XIII STOLJEĆA U MUZEJU GRADA ŠIBENIKA

Ivan Bach

Do sada najstarije poznato datirano zvono, sačuvano na području Jugoslavije, nalazi se u Šibeniku. Ono ipak ne potječe iz neke šibenske crkve, nego je ovamo dopremljeno tek 1960, a nađeno je u moru.

U potrazi za spužvama ugledali su to zvono 14. svibnja 1960. godine krapanjski ronionci spužvari ekipe Jakova Govića na dubini od kojih 45 metara a na udaljenosti oko stotinu metara od otočića Gornji Greben zapadno od otoka Silbe (između Silbe i Premude). U blizini ležahu ostaci potonule lađe: olovno sidro, amfore i mramorne pločice. Zvono je izvađeno iz mora pomoću dizalice s ribarske kočice i dopremljeno u Šibenik, gdje je isprva smješteno na obali ispred zgrade Gradskog muzeja,¹⁾ a danas se nalazi znatno više uzbrdo, pokraj zgrade stare šibenske nekadanje crkvice sv. Krševana, nazvane kasnije crkvom sv. Ante, u kojoj se priređuju izložbe Muzeja grada Šibenika.²⁾

Zvono je lijevano od bronce, visoko do krune (karika) 1,10 m, a visina krune iznosi 28 cm, dok je promjer otvora zvona 1,18 m. Oko gornjeg dijela zvona smješten je natpis u dva reda odvojena međusobom zaobljenom reljefnom prugom, a takve pruge obrubljuju natpis također s gornje i s donje strane, pa i iznad cjeline natpisa ponavlja se u neznatnoj udaljenosti još jedna, odvajajući

¹⁾ Vijesti o tome objavili su zagrebački Večernji list, 20. V 1960. na 5. strani, pa Vjesnik 1. VI 1960. na 16. strani, Vjesnik u srijedu 14. IX 1960. na 8. strani, a vjerojatno su o tome pisale i druge naše novine. No potaknut gornjim glasnicima obratio sam se šibenskom Gradskom muzeju za pobliže podatke o zvonu. Najtoplije zahvaljujem tom muzeju kao i Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Splitu, koji mi je poslao detaljne snimke zvona i natpisa na njemu, priložene ovom članku.

²⁾ Reprodukcijska fotografija tog zvona objavljena je u malom složivom ilustriranom vodiču »Arheologija i more. Povremene izložbe Muzeja grada Šibenika, XVI, svibanj - kolovoz 1969«. I ovom prilikom zahvaljujem Muzeju grada Šibenika, koji mi je poslao taj vodič sa snimkom zvona i najsusretljivije dozvolio da objavim rezultate svojih istraživanja o značenju i porijeklu tog zvona.

gornju kapu zvona od plašta, koji je gladak, bez ukrasa ili slova, te se širi postepeno prema obodu. Taj je jače izvijen, a na prijelazu, iznad njega dvije su pruge, šire i plosnije od gornjih pored natpisa. Slovo N je u natpisu redovno naopako tj. zrcalno postavljeno. U početku natpisa stavljeno je u riječi IM slovo M umjesto N. Čitav natpis glasi:

(1. red:) + IM NOMINE · DOMINI · AMMEN · ANNO · DOMINICE · INCARNACIONIS · MILLESIMO · DVCENTESIMO · SEXAGESIMO · SEXTO · IACOBVS · CAMPANARIVS · DEMESSANA · ET · ANDREOTVS

(2. red): PISANVS · ME · FECERVNT · IN · ACCON · + MENTEM · SANCTAM · SPONTANEAM · HONOREM · DEO · ET · PATRIE · LIBERACIONEM + AVE · MARIA · GRACIA · PLENA · DOMINVS · TECVM + O +

U prijevodu glasio bi taj natpis: *U ime Gospoda amen. Godine utjelovljenja Gospodnjeg tisuću dvjesta šestdeset i šeste Jakob zvonoljevač iz Messane i Andreot Pizanac načiniše me u Acconu. Um (neka bude) svet i odan, čast (neka bude) Bogu, a oslobođenje domovini. Zdravo Marijo, milosti puna, Gospodin s tobom.*

Na završetku latinskog natpisa, između ovdje navedena dva križića, gdje je krug, nalazi se na zvonu neki nedovoljno jasno otisnut medaljon.³⁾

Izreka »Mentem sanctam spontaneam, honorem deo et patriae liberationem« nalazi se i na drugom veoma starom zvonu (iz god. 1393.) u šibeniku, u crkvi sv. Barbare, pa je don Frane Bulić pišući o njemu⁴⁾ upozorio da je ta rečenica nastala izmišljenim tumačenjem inicijala na grobnoj ploči nađenoj na grobu sv. Agate, koja se ploča čuva u Cremoni u crkvi te svete. Na mramornoj tablici piše: M. S. S. H. D. E. P. L. Takve se kratice često nalaze na antiknim grobnim spomenicima, gdje se njihovo značenje može protumačiti kao »Monumentum sive sepulcrum heres devotus erexit pa-

³⁾ Nisam na žalost imao mogućnosti da potanje proučim taj medaljon. Suradnik Muzeja grada Šibenika prof. Frano Dujmović saopćio mi je u svom pismu od 18. II 1961. da je to mjesto veoma istrošeno, moguće medaljon s monogramom Madone (M). Na snimcima, koje mi je najsusretljivije stavio na raspoloženje za ovaj članak Regionalni zavod za zaštitu spomenika u Splitu, razabiru se oko centralnog lika mnoga slova u rubnom natpisu. Nadam se da će pomno ispitivanje tog medaljona omogućiti da se on razjasni, a to bi moglo pridonijeti i rješanju drugih problema u vezi s poviješću tog zvona, kako sam u ovom članku naveo u završnim zaključcima.

⁴⁾ Dodatak k članku »Zvona u Dalmaciji i njihovi lijevaoci« u časopisu »Sveta Cecilija«, Zagreb, 1922, str. 131. ss.

trono libertus« ili slično. U životopisu sv. Agate, kako Bulić navodi,⁵⁾ piše da je tijelo te svete iza mučenja bilo stavljeno u grob, na koji je metnut gornji natpis. To je bilo u glavnom gradu Sici-

Zvono iz 1266. g. iz
Accon-a, Gradski mu-
zej u Šibeniku

lije, u Cataniji, gdje su zatim stanovnici tog grada naknadno protumačili te kratice na onaj način, kako to čitamo na obim spomenutim šibenskim zvonima. Ta formula je korištena u različitim

⁵⁾ Bulić u spomenutom članku citira »Acta sanctorum dies V februarii« na str. 623. — *Karl Künstle*, *Iconographie der christlichen Kunst*, Bd. 2, Freiburg im Breisgau, 1926, str. 37. ss. navodi da je sv. Agata u sredini III stoljeća bez sumnje mučenički umrla na Siciliji. Njene su relikvije kasnije dospjele u Carigrad, ali su godine 1126. bile odanle vraćene u Kataniju, pa tamošnja katedrala posjeduje dva njena moćnika. (*Réau*, *Iconographie de l'art chrétien*, t. III, Paris, 1958, p. 28). Spomenuta grobna pločica naziva se u literaturi »tavola angelica«, tj. anđeoska pločica, jer je po legendi anđeo bio stavio na grob sv. Agate mramornu pločicu, na kojoj je bilo »urezano obećanje da će u buduće sv. Agata biti zaštitnica Sicilije« (*Réau*, nav. mj.) Ta glasovita pločica čuvala se u crkvi sv. Agate u Cremoni, a natpis na toj pločici glasio je »Mentem sanctam...« itd. kao na šibenskom zvonu iz 1266. — Ljevači zvona izabrali su sv. Agatu svojom zaštitnicom, pa su osobito u Italiji i u alpskim krajevima stavljali spomenutu izreku na zvona. (*Künstle*, nav. mj. — *Réau*, nav. mj.)

molitvama, a njezina upotreba na zvonima dovodi se u vezu sa sv. Agatom, jer je ona bila smatrana zaštitnicom od ognjenih erupcija sicilskog vulkana Etne, pa bi stavljanje njezina grobnog natpisa na zvonima trebalo odvrćati i vatru nebeskih gromova.

Dio natpisa sa zvona iz Accona

Kako je ljevač Jakob bio iz Messine na Siciliji, tim je razumljivije, što je tu sicilsku izreku stavio na zvono, a jamačno su i naručitelji zvona pored te zaštite od gromova imali upravo na pameti oslobođenje domovine (liberacionem patriae). Godina 1266. bila je godina oslobođenja Italije od vladavine Hohenstaufovaca.⁶⁾

26. veljače te godine porazio je kod Beneventa Karlo Anžuvina, sin francuskog kralja Luja VIII, sicilskog kralja Manfreda, sina Fridriha II. Tada je Manfred ubijen, a njegova tri sina umrla su u zatvoru. Uskoro su Anžuvinci postali vladari sicilske i napuljske kraljevine.⁷⁾

Kako su oba ljevača šibenskog zvona bila talijanskog porijekla, a i Accon bijaše pun talijanskih naseljenika i trgovaca, vjerojatno je natpis koji spominje »oslobođenje domovine« 1266. godine

⁶⁾ Godine 1266. smatran je poraz Hohenstaufovaca, izrazitih i nekoliko puta izopćenih papinih protivnika, velikim preokretom. Navršila su se tri stoljeća otkako je njemački kralj Oton I bio osvojio gornju Italiju i okrunio se 962. u Rimu carskom krunom. Borbe između njemačkih careva i papa, koje su se razvile u sjevernoj i srednjoj Italiji potkraj XI stoljeća zbog investiture, sve više su slabile carsku vlast. Premda je 1162. Fridrih I Barbarossa razorio Milano da uspostavi carsku vlast, poražen je petnaest godina kasnije i morao je popustiti i papi i talijanskim gradovima. Henrik VI uspio je doduše desetljeće kasnije ženinom steći i normansko nasljedstvo u južnoj Italiji te je 1194. okrunjen za normanskog kralja, no Fridrih II morao se nakon dugotrajnih borba protiv pape (1212—1230) odreći srednje Italije, a tijekom 1266—68. preteo je Karlo Anžuvina Hohenstaufovcima i južnu Italiju. Kao što su nekoć Hohenstaufovci pomišljali na svjetsko gospodstvo, tako su sada francuski kraljevi — isprva u ulozi zaštitnika i saveznika pape — nastojali obnoviti carstvo Karla Velikoga. Suparništvo s papom dovelo je međutim uskoro do tzv. avinjonskog sužanjstva pape (do 1377).

⁷⁾ Dvije godine kasnije pobijedio je Karlo Anžuvina i Manfredova nećaka Konradina, sina Konrada IV, te mu dao 29. X 1268. u Napulju odrubiti glavu.

bio stavljen s mišlju na poraz Manfredov kod Beneventa. Prvi i možda glavni ljevač šibenskog zvona bio je Sicilijanac, koga se posebno ticahu tadanja zbivanja, da Hohenstaufovac nije više vladar Sicilije, a premoćne snage papinog saveznika Karla Anžuvinca privode završetku borbe za oslobođenje Južne Italije od njemačkog gospodstva.

Dok o majstoru Jakobu iz Mesine nisam mogao naći drugih vijesti u literaturi, koja mi je dostupna, znatno više podataka možemo saznati o Jakobovu suradniku Andreotu Pizancu. Taj Andreotus Pisanus, koji je spomenut u natpisu na zvonu kao jedan od autora, vjerojatno je Andreotto di Bartolommeo, pizanski zvonoljevač, sin kipara i arhitekta Bartolommea Pisana, koji je također bio zvonoljevač. Andreotto je izlio godine 1258. veliko glavno zvono kampanila S. Michele kod Luce, a zajedno sa svojim ocem treće zvono istog kampanila. Na jednom zvonu tog kampanila spominje se i brat Andreottov Loterigus (Lotteringio) s ocem Bartolommeom.⁸⁾ Sačuvano je također nekoliko signiranih a djelomično i datiranih zvona Andreottova oca Bartolommea, npr. dva u zvoniku crkve S. Paolo a ripa d' Arno, jedno u zvoniku crkve sv. Franje u Assisiju, a drugo u crkvi mjesta S. Galgano iz 1244.⁹⁾ U muzeju u Lucci čuva se zvono iz 1242. majstora Loteringia, sina Bartolommea Pisana, a u firentinskom muzeju sv. Marka nalazi se zvono, koje je izlio Bartolommeo Pisano 1249.¹⁰⁾

Oblik šibenskog zvona kao i razdioba natpisa i pruga na njemu posve srodno se javlja npr. na zvonu, koje je nastalo dvadeset godina nakon šibenskog u radionici Guidotta Pisana, a sačuvalo se u crkvi S. Nicola in Carcere u Rimu.¹¹⁾

Već od XII stoljeća postalo je bilo uobičajeno stavljati na zvona natpise s imenima ljevača, datumima lijevanja, pobožnim zapisima i sl., a dodavalo se i otiske novca i medalja, pečata, svećkih likova i sl.¹²⁾

Šibensko zvono uklapa se prema tome u niz djela talijanskih ljevača sredine i druge polovine XIII stoljeća. U to vrijeme mnogi su pizanski majstori ljevači zvona djelovali izvan Pize, u Rimu, u Lucci, u Firenzi.¹³⁾

⁸⁾ *Thieme-Becker*, *Künstlerlexicon*, Leipzig, 1907, str. 480.

⁹⁾ *Thieme-Becker*, *Künstlerlexicon*, pod Bartolommeo Pisano i Lotteringio Pisano.

¹⁰⁾ *G. Carocci*, *La campana di S. Marco di Firenze* (u *Bollettino d'arte* 2, 1908, str. 256 — 264.) — *P. Romano*, *Campane di Roma*, Roma, 1944. — Oba djela navodi *F. Oppenheim* u svom članku »Campana« u *Enciclopedia cattolica*, Roma, 1949. Nisam ih na žalost mogao konsultirati, no želio sam na njih uputiti one, koji bi se kasnije potanje bavili proučavanjem šibenskog zvona u vezi s djelima pizanskih ljevača.

¹¹⁾ *F. Rossi*, *Campana*, u *Enciclopedia italiana*, Roma, 1930, tav. CXIV. Datirano je 1286.

¹²⁾ *F. Rossi*, nav. mj.

¹³⁾ *F. Rossi*, nav. mj.

Izvan Italije rijetka su zvona sačuvana iz XIII stoljeća, koja bi bila tako snabdjevena datumima lijevanja, imenima ljevača i sl. U Austriji potječe najstarije sačuvano datirano zvono iz godine 1200, no nije poznat njegov majstor kao ni mjesto lijevanja.¹⁴⁾ Na nekim austrijskim zvonima XIII stoljeća kao npr. na onom u Seckau (Knittelsfeld) nalazi se samo molitveni natpis,¹⁵⁾ bez oznake godine, ljevača ili mjesta lijevanja, dok na zvonu majstora Hainricha (Hainricus),¹⁶⁾ nema ni godine ni mjesta lijevanja.

U Mađarskoj nema nijednog datiranog zvona sačuvanog iz XIII stoljeća, no smatra se da bi po svom obliku moglo pripadati tom vremenu jedno zvono u zbirci segedinskog muzeja.¹⁷⁾

U Njemačkoj su najstarija datirana zvona u Drohnsdorfu u Anhaltu iz 1098. i u Iggenbachu u sjevernoj Bavarskoj iz 1124.¹⁸⁾

U nas je pored šibenskog slijedeće najstarije sačuvano datirano zvono, koje visi u zvoniku crkve sv. Petra u Supetarskoj dragi na otoku Rabu. Datirano je 1299. godine,¹⁹⁾ visoko je 78 cm, a promjer mu je 68 cm. Dok se ovo rapsko zvono jako sužuje prema svom gornjem dijelu tako da ima gotovo oblik stošca, koji je na vrhu zaobljen, šibensko je u gornjem dijelu znatno manje suženo, pa je bliže valjkastom obliku malo ukošenih stranica. Ne znamo tko je bio ljevač rapskog zvona ni gdje je izliveno.

No vratimo se šibenskom zvonu.

Prema natpisu na njemu izlila su ga spomenuta dvojica ljevača Jakob iz Messine i Andreot Pisano u Acconu. Poznato je da su talijanski ljevači bronce XIII stoljeća bili putujući majstori, koji su vrlo često mijenjali mjesto lijevanja. Grad Accon bijaše 1266. najvažnije mjesto u kršćanskoj Siriji. Stekao je to posebno značenje kao glavno uporište ne samo križarskih viteških redova

¹⁴⁾ Sačuvalo se u župnoj crkvi mjesta St. Martin am Ybbsfeld u Donjoj Austriji. Promjer mu je 96 cm, a težina oko 600 kg. Usp. *Weissenböck-Pfundner*, Tönendes Erz, Graz-Köln, 1961, str. 362, sl. 31, 55, 105.

¹⁵⁾ *Weissenböck-Pfundner*, nav. dj., sl. 56. i str. 505.

¹⁶⁾ *Weissenböck-Pfundner*, nav. dj., sl. 57, Ohlsdorf (Gmunden). Smatra se da potječe iz vremena oko 1280. — Od nedatiranih austrijskih zvona pridaje se XI stoljeću najstarije sačuvano zvono Austrije iz crkve Maria Schmerzen (župa Tigring u Koruškoj), usp. *Weissenböck-Pfundner*, nav. dj., str. 301, sl. 104, dok najstarije zvono Gradišća, iz XIII stoljeća, ima samo natpis Matheus, Marcus, Lucas, Johannes. Nalazi se u kapeli dvorca Forchtenstein (*Weissenböck-Pfundner*, nav. dj., str. 251, sl. 106).

¹⁷⁾ *P. Patay*, Évszázados harangok, Budapest, 1963.

¹⁸⁾ Opći pregled povijesti starih zvona napisao sam u *Enciklopediji likovnih umjetnosti*, sv. IV, Zagreb, 1966, s. v. Zvono.

¹⁹⁾ Zahvaljujem dr Anđeli Horvat, nauč. savjetniku Republ. zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, za podatak da je na zvonu zapis: ANO D M CCLXXXVIII. — Time bi bio ispravljen navod u djelu Č. M. *Ivekovića*, Dalmatiens Architektur und Plastik, Wien, 1927, Textheft, str. 49, da je zvono datirano 1297.

nego i mnogih doseljenika sa Zapada, koji su tu obitavali.²⁰⁾ Bilo je to razdoblje između šestog (1248—54) i sedmog križarskog rata (1270). Premda je šesta vojna, koju je vodio francuski kralj Louis IX preko Kipra do Egipta (Damiette) završila neuspjehom, ipak su još postojale nade, da će se kršćani, koji su htjeli sačuvati Palestinu, uspjeti othrvati navalama muslimana.²¹⁾

²⁰⁾ Accon bijaše odavna veoma prometan i uspješan lučki grad, koji se zvao Akka u doba, kad se u povijesnim izvorima prvi put nalazi spomena o njemu u pismima iz Tell-el-Amarna negdje oko XIV st. pr. n. e. Tada je pripadao Kananejcima, a poslije ga zauzeše Izraelci. I danas je taj grad zvan Akko u državi Izrael, podno brda Karmela, a trgovački dio grada, bazar, zauzeo je ostatke zgrada nekadanjih kršćanskih samostana, dok se na mjestu nekadanjeg kaštela ivanovaca nalazi kasnija citadela. (Zanimljiv plan Accona iz doba križarskih ratova v. u djelu *Ed. Heyck*, Die Kreuzzüge und das heilige Land. Bielefeld und Leipzig, 1900, str. 110, sl. 102). U blizini Accona na jugu je Haifa, koja je kasnije sve više preuzimala onu važnu ulogu lučkog grada u ovom kraju, što ju je nekoć stoljećima imao Akko. Čitavo tisućljeće nosio je grad Akko ime Ptolemais, koje mu dade u III st. pr. n. e. Seleukidi, pa mu ono ostade ne samo do VII st. n. e., kad ga zauzeše Arapi, nego ga tako nazivahu neki i kasnije. Židovski historičar Josip Flavije zove u I st. n. e. taj grad Akri (Akre), pa je u XII stoljeću došavši u vlast križara, napose ivanovaca, dobio ime Sv. Ivan od Akre (Saint-Jean d'Acre), no istovremeno ga zvali i Accon. (Opise tog grada i bojeva oko njega u doba križarskih ratova v. u sp. djelu *Ed. Heycka*, str. 101, 110—112, 116, 166).

²¹⁾ Kao što su stanovnici kraljevina Sicilije i Napulja očekivali 1266. potpuno oslobođenje domovine od Staufovaca, tako su i stanovnici Accona kao i preostalih još kršćanskih uporišta u Svetoj zemlji morali željeti, da bi teške borbe, koje vodahu već drugo stoljeće protiv muslimana, napokon dovele do oslobođenja ove njihove druge domovine. To vrijeme oko 1266. godine bijaše za Accon sudbonosno. Egipatski sultan Baibars (1260—1277) preuzeo je na islamskom području vodeću ulogu, otkako su Mongoli 1258. razorili Bagdad. Baibars je bio odlučio istjerati kršćane iz Sirije i Palestine, pa je već 1265. savratio sa zemljom Cezareju, koja je bila jedno od glavnih kršćanskih središta. Uskoro zatim padne mu u ruke Arsuf, a 1266. osvojio je i utvrđen templarski grad Safed, a sve to bijahu mjesta na udaljenosti od 50 i manje kilometara od Accona. Sve više se približavao taj mamelučki vladar Egipta najvažnijem uporištu križara u ostacima Jeruzalemskog kraljevstva. (Usp. *Ed. Heyck*, nav. dj., str. 163). — Mnogi Talijani, Francuzi i njihovi pristaše u Acconu bijahu protivnici Staufovaca, kao što su uopće nastojali smanjiti i onemogućiti utjecaj Nijemaca u Svetoj zemlji (*Ed. Heyck*, nav. dj., str. 42, 116 i passim). Iz Accona je bila vođena akcija jeruzalemskog patrijarha Gerolda, koji je tu imao svoje sjedište, protiv izopćenog Staufovca Fridriha II, kad se taj 1229. bio okrunio u Jeruzalemu za jeruzalemskog kralja (*Heyck*, str. 147). U Acconu su došli Fridrihovi vitezovi u žestoke sukobe protiv minorita i drugih svojih protivnika. Ni poslije pomirbe Fridrihove s papom (1230) nije nestalo te oporbe protiv Staufovaca, nego je poslije Fridrihove smrti i nakon isteka desetgodišnjeg primirja sa sultanom (1239), kad je brat engleskog kralja Henrika III Richard od Cornwallisa sklopio sporazum s muslimanima 1241, napadnuto sjedište staufovske administracije u Tyru, pa ih istjeraše iz zemlje. U to vrijeme došlo je i do žestokih sukoba između templara, koji su dobili spomenutim sporazumom mnoge utvrde, i ivanovaca, koji isticahu svoje zasluge za taj sporazum i smatrahu da su prikraćeni. Tada su

U Acconu se nalazilo središte viteškog reda ivanovaca (hospitalaca), tu stolovahu i templari, a bijahu podignute mnoge crkve i samostani kao i trgovačka skladišta, koja koristiše Đenovljani, Mlečani, Pizanci i Amalfijci.

Uzmemo li u obzir da je to acconsko zvono nađeno u moru uz hrvatsku obalu, možemo pomišljati na veze sa spomenutim viteškim redovima ivanovaca i templara, koji su u Hrvatskoj također imali u XIII stoljeću velike posjede, te su mogli posredovati kod dopreme šibenskog zvona, a vjerojatno u vrijeme, kad se definitivno povukoše iz Accona (1291) odnosno tijekom tadašnjeg postepenog napuštanja svih svojih uporišta u Svetoj zemlji.

Ivanovci su bili zauzeli Accon 1191, pošto je Saladin osvojio Jeruzalem, gdje im prvotno bijaše sjedište, pa zatim ostadoše u Acconu upravo stotinu godina. Tu je stolovao i veliki meštar templara, jer se i taj red nakon gubitka Jeruzalema preselio ovamo, gdje je poput ivanovaca imao važnu ulogu, svoje stanove u gradu, a posjede u okolici.²²⁾ Trvenja među samim kršćanima u Siriji i Palestini²³⁾ znatno su olakšavala muslimanima da ih odavle posve istjeraju.²⁴⁾

templari divljački razorili naselja ivanovaca u Acconu (*Heyck*, 152), a 1259. ivanovci su za uzvrat pobili gotovo sve templare, koji su se nalazili tada u Acconu. Sultan Baibars je zaista mogao uživati promatrajući kako se kršćani sami među sobom zatiru (*Heyck*, 161). Tako im je sultan mogao otimati pored već naprijed spomenutih osvojenih gradova i utvrda stalno daljnja uporišta. Križari se ipak pouzdavahu u nove podhvate Louisa IX, koji se nadao nakon neuspjeha kod Damiette, da će moći osvajanjem Tunisa predbiti Karla Anžuvinca da sudjeluje u križarskom ratu, no i sam je Louis umro u toj vojni na Tunis (1270).

²²⁾ *Ed. Heyck*, nav. dj., str. 166.

²³⁾ V. ovdje bilj. 21.

²⁴⁾ Godine 1268. Baibars je zauzeo Jaffu i snažnu templarsku utvrdu Belfort, pa razorio Antiohiju. Križarski vitezovi, koji su iz Evrope doplovili 1269. u Accon, da pomognu u toj situaciji, napustili su već slijedeće godine grad i vratili se kući (*Heyck*, 165). Baibars je 1271. osvojio jednu od najjačih utvrda ivanovaca Krak des chevaliers kraj Tripolisa. Karlo Anžuvinac otkupio je tada (od nasljednika Lusignanana) pravo na jeruzalemsko kraljevstvo, pa je poslao u Accon svoju posadu, no premda je Accon bio žarište neprijateljstava protiv Staufovaca, bila je i anžuvinska posada izbačena 1286 (*Heyck*, 166). Međutim je Baibarsov nasljednik Mameluk Malik-el-Mansur Kalaun zauzeo 1285. veliku utvrdu ivanovaca el-Merkab pa na sjeveru Laodiceju 1287. Pošto mu je i Tripolis pao u ruke 1289, odlučio je osvojiti Accon, ali je umro prije toga (1290). Njegov sin el-Ašraf izveo je očevu namisao od ožujka do 18. svibnja 1291 (*Heyck*, 167). Pred ovim zajedničkim protivnikom udružili se napokon templari, ivanovci, njemački vitezovi i drugi pojedinci križari sa svojim plaćenicima, pa se hrabro borahu protiv Mameluka, no nakon poraza napustiše i preostala još četiri grada Tyr, Sidon, Beirut i Tortosu kao i veliku templarsku hodočasničku utvrdu Atlit južno od Accona, koju je el-Ašraf razorio. Time su križarski ratovi završili, a vladavina križara u Siriji i Palestini nestala.

U najtežim danima sudbonosne obrane Accona 1291. kršćani su povjerali njegovu obranu velikom meštru templara Guillaumeu Beaujeu. Kad je taj shvatio da je uzaludno daljnje opiranje daleko premoćnijoj sultanovoj vojsci, pa je htio pregovarati o predaji grada, pučanstvo se diglo protiv njega i on se tada ukrcao sa deset svojih vitezova na brod, pokupivši također blago, dragocjenosti i svetinje reda, te napustio gorući grad da prijeđe na Cipar, kamo su prešli i hospitalci.²⁵⁾

Premda po natpisu na zvonu znamo da je ljeveno u Acconu, to nam nikako ne jamči da je ono i upotrebljavano u tom gradu nego je moglo biti namijenjeno i nekoj crkvi u kojem drugom mjestu Sirije ili Palestine. Daleko je manje vjerojatno da bi bilo u Acconu ljevano za neku crkvu izvan Svete zemlje. Možemo pretpostaviti da je u vrijeme napuštanja križarskih posjeda u Siriji i Palestini između 1266. i 1291. ili tek nakon pada Accona i ostalih posljednjih uporišta otpremljeno lađom na Zapad i možda već pri kraju svog puta potonulo u blizini naše obale. Kako sam spomenuo, bilo bi razumljivo da su templari ili ivanovci napuštajući svoja sjedišta u Siriji i Palestini odlučili ovamo prenijeti acconsko zvonu.

Templarima je matično središte u Hrvatskoj bila Vrana, a svoje kuće — podružnice imali su u Senju, Zagrebu, Božjakovini, Našicama, Glogovnici i drugdje, a bili su štoviše gospodari cijelih županija (dubičke, požeške, virovitičke).²⁶⁾ Ivanovce (hospitalce) doveo je u Hrvatsku brat hrvatsko-ugarskog kralja Emerika, herceg Andrija, najprije u Marču, a odatle se raširio i po ostalim mnogim krajevima Hrvatske, Dalmacije i Bosne.²⁷⁾ U doba križarske vojne hrvatsko-ugarskog kralja Andrije II godine 1217. hospitalci su sjajno počastili vladara upravo u Acconu i u drugim gradovima, pa su ga svuda pratili i zajedno s njim vojevali u Siriji i Palestini te ga otpratiše kući, a kralj im je darovao godišnje nadarine.²⁸⁾ I veze ovdašnjih templara ukazuju na Accon.

Povodom spora oko templarskog posjeda Senja otputovao je tadašnji meštar templara u Hrvatskoj u Accon, gdje je dobio od svog velikog meštra dozvolu da se može nagoditi i pristati na zamjenu.²⁹⁾

²⁵⁾ I. Kukuljević, Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj (Rad JAZU, 1886, sv. 81, str. 32).

²⁶⁾ Kralj Zvonimir darovao je benediktinski samostan u Vrani 1076. rimskoj kuriji, a ova ga je u XII st. predala templarima. Kad je 1312. ukinut red templara, a ivanovci dobiše njihove posjede, prenijeli su ovi svoje sjedište iz Marče u Vranu i uspostavili Vranski priorat. (Kukuljević, nav. dj. str. 35).

²⁷⁾ Kukuljević, nav. dj., str. 38, piše da je biskup ninski već 1184. darovao ivanovcima crkvu sv. Petra u Bojišću, gdje oni podigoše samostan, a krajem XII st. da su naseljeni u Marču i Glogovnicu, pa druga mjesta.

²⁸⁾ Kukuljević, nav. dj. str. 39.

²⁹⁾ Predložena zamjena dogovorena je napokon 1269. pa je darovnicu te godine potvrdio i kralj (Kukuljević, nav. dj., str. 26—28.).

Premda nam te veze ovdašnjih ivanovaca i templara dozvoljavaju pretpostavku da su valjda upravo oni mogli dopremiti iz svojih središta u Siriji i Palestini ovo acconsko zvono do obala Hrvatske, nemamo za sada nikakvih dokaza za to. Možda će daljnja istraživanja odgovoriti na ta i druga pitanja u vezi sa šibenskim zvonom.

Mislim da bi slijedeća ispitivanja mogla pridonijeti rasvjetljavanju povijesti tog zvona:

1. Proučavanje medaljona otisnuta na zvonu možda bi moglo pridonijeti rješenju problema naručilaca ovog zvona ili pomoći da se utvrdi mjesto, za koje je zvono ljeveno (da li sam Accon ili neko drugo).

2. Ostaci lađe kraj mjesta, gdje je zvono nađeno, mogli bi pridonijeti razjašnjenju povijesti zvona, a nadam se napokon

3. da će objavljivanje ovog zvona potaknuti druge istraživače, kako bi podatke o njemu povezali i s drugim izvorima, koji bi protumačili porijeklo i sudbinu šibenskog zvona.

Međutim, kad bi se i sve te nade izjalovile, pa bismo se morali zadovoljiti onim, što sada znamo, mislim da bismo značenje šibenskog zvona mogli sažeti u slijedećim konstatacijama:

To je zvono ne samo do sada najstariji poznati primjerak sačuvanog datiranog zvona na području Jugoslavije nego je pored toga rijedak spomenik kulture križarskog Accona iz 1266. godine, gdje ga izliše Jakob iz Messine i Andreot Pizanc. S obzirom na izvanrednu ulogu templara i ivanovaca u Acconu i mnogim drugim uporištima kršćana u Siriji i Palestini, kao i na njihove velike posjede u Hrvatskoj, možemo pretpostaviti da je to zvono nakon napuštanja Accona i drugih susjednih uporišta oko 1291. dopremljeno upravo posredstvom jednog od spomenutih redova, a najvjerojatnije templara, do obala Hrvatske.

UNE CLOCHE AU MUSEE DE LA VILLE DE ŠIBENIK FONDUE
À ACCON EN 1266.

Ivan Bach

Une cloche fondue en 1266 à Accon par Jacques de Messine et Andretto Pisano, fut trouvée dans la mer près de la petite île Gornji Greben à l'ouest de l'île Silba en Croatie. Elle se trouve maintenant dans le Musée de la ville de Šibenik.

Les ordres des templiers et des hospitaliers, qui jouaient des rôles les plus importants à Accon en 1266 et jusqu'à 1291, quand ils étaient obligés à quitter cette ville et les autres lieux de Syrie et Palestine, avaient à cette époque des grandes possessions en Croatie. Il est probable, que les chevaliers d'un de ces deux ordres avaient voulu transporter cette cloche de la Terre Sainte en Croatie, mais peu avant que ce voyage ait été accompli, la cloche est tombée dans la mer au cours d'une tempête ou d'un accident semblable. Les restes d'un bateau trouvé près de la cloche au fond de la mer pourraient peut-être contribuer à l'éclaircissement de l'histoire de cette cloche. Il est possible d'autre part, qu'une étude spéciale de l'empreinte d'un médaillon situé à la fin de l'inscription sur la cloche pourrait découvrir sur l'ordre de qui était fondue cette cloche ou peut être l'église à laquelle elle avait été destinée (à Accon même ou dans un autre lieu de la Terre Sainte). Et enfin, on peut s'attendre, que la publication de cette cloche inciterait à la recherche d'autres sources qui pourraient contribuer à compléter des informations sur ce monument rare de la ville de Saint-Jean d'Acre, qui nous soit conservé.